

Ігор Хроненко
*(кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник
Науково-дослідного відділу історико-археологічних досліджень)*

ПИТАННЯ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ НА МІСІОНЕРСЬКОМУ З'ЇЗДІ В КИЄВІ (1908)

У статті подано інформацію про діяльність Київського місіонерського з'їзду в сфері педагогічних питань як спеціалізованої (катехизаторські дисципліни), так і загальної духовної освіти.

В статті представлена інформація о деятельности Киевского миссионерского съезда в сфере как специализированного (катехизаторские дисциплины), так и общего духовного образования.

The article provides information on the activities of the Kiev Missionary Congress in the field of religious education, as a specialized (catechist discipline) and total.

Період останньої чверті ХІХ – початку ХХ ст. був позначений бурхливим розвитком місіонерства Російської Православної Церкви. Християнська місія стала предметом постійної турботи не тільки парафіяльної влади, духовних учбових закладів, але й широкої церковної спільноти [13, с. 160]. Політична криза 1905–1906 років, а також накази про віротерпимість, видані урядом Російської імперії в цей час, де-факто позбавили Російську Православну Церкву законодавчої підтримки з цілого ряду питань, що стосувалися їхньої діяльності щодо іновірців та сектантів. По країні в цей політично складний період прокотилася хвиля антиправославної та антимісійної пропаганди деяких релігійних рухів і угруповань. У відповідь на це, використовуючи матеріали, які були підготовлені сьомим відділом Передсоборної Присутності¹, і посилаючись

на «Правила про влаштування внутрішньої місії Православної Російської Церкви»², які було розроблено Особливою Народою з питань внутрішньої і зовнішньої місії при Святішому Синоді, було вирішено скликати в липні 1908 року в Києві ІV Всеросійський місіонерський з'їзд [8, с. 797]. Ще одна неабияка причина для скликання з'їзду – діяльність віросповідної комісії при ІІІ Державній Думі. Робота вищезазначеної комісії була спрямована на розширення релігійних прав іновірців, і часто – за рахунок Православної Церкви. Нагадаємо, що форум православних місіонерів, який ми розглядаємо, зібрався саме в перерві між першою і другою сесіями Думи. Він мав стати місцем обговорення стосунків Церкви з державою та суспільством [3]. Ось як зазначалося в журналі «Московский еженедельник» про цей захід: «Для всіх було зрозуміло, що з'їзд,

¹ Цей відділ розробляв політику Російської Православної Церкви в умовах віротерпимості. Це був, мабуть, найпрактичніший відділ, який мав запропонувати конкретні шляхи зміни законодавства, що дозволило б Православній Церкві не втратити своїх зовнішніх позицій і, найголовніше, вказати Церкві нові шляхи для здійснення своєї проповіді, своєї місії в нових історичних умовах. Керував цим відділом архієпископ Фінляндський Сергій (Старгородський) (див.: Предсоборное Присутствие [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.orthodox-book.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=75:2011-08-31-17-30-10&catid=10:2011-08-31-17-20-48&Itemid=6).

² «Правила» визначили завдання не тільки єпархіальної, але й зовнішньоєпархіальної місії, виразом якої були обласні та всеросійські місіонерські з'їзди, скликані для вироблення єдності в діяльності місіонерських осіб і установ різних єпархій [див.: 2, с. 497].

який передбачався, виходить за своїм значенням за межі звичайного місіонерського з'їзду» [6, с. 26].

У запропонованій статті зупинимося на педагогічних аспектах місіонерської освіти, які обговорювалися на IV Всеросійському з'їзді в Києві.

Освітня тематика для духовних шкіл розглядалася також попередніми з'їздами.

На I з'їзді в Москві (1887) було запропоновано ввести в курс духовних академій предмети з виявлення раціоналістичних сект, а в семінаріях – розширити предмет «Учение о расколе». Також розглядався проект створення спеціальної школи для підготовки місіонерів протисектантського напрямку [7, с. 541].

Постановою II з'їзду в 1891 році декларовано необхідність зробити в духовних семінаріях для викладачів цього навчального предмету обов'язкові публічні співбесіди зі старообрядцями [17].

Циркулярний наказ Святішого Синоду по звіту III Всеросійського місіонерського з'їзду, що проходив 1897 року в стінах Казанської духовної академії, постановив влаштувати місіонерські школи та місіонерські курси у вигляді відділень при церковно-приходських школах [15, с. 661]. Крім того, з'їзд створив дві комісії, які спеціально займалися питаннями викладання Закону Божого, історії та виявлення розколотектантства [16, с. 11].

Програма питань, що підлягали обговоренню на IV місіонерському з'їзді в Києві, була погоджена зі Св. Синодом. У третьому «організаційному» розділі вона мала перелік «педагогічних» тем для обговорення, а саме: «відношення парафіяльної місії до учбових і просвітницьких установ парафії; влаштування місіонерських шкіл та курсів» [5, с. 797–798]. Ці та інші тематичні питання обговорювалися на вказаному місіонерському форумі, який за своєю урочистістю та показовістю був подібний до Всеросійського церковного Собору [1, с. 349] і мав 7 напрямів: 1) протирозкольніцька місія; 2) з питань єдиновір'я;

3) протисектантська; 4) протикатолицька і протипротестантська; 5) з питань церковного навчання й боротьби з атеїстичними вченнями; 6) організаційна – з влаштуванням місії на основі нових правил; 7) видавнича і літературна [9, с. 1353].

Треба відзначити, що викладачів духовних шкіл було 27 осіб [10, с. 1449] (загалом присутніх – 626 осіб). Серед них найбільш відомим у справі викладання місіонерських дисциплін був ординарний професор Казанської духовної академії Микола Іванович Івановський.

За тематикою доповідей місіонерського форуму для нас найбільш цікава робота VI комісії, особливо виступ на другому загальному зборі московського парафіяльного місіонера Івана Георгійовича Айвазова, який запропонував для обговорення проект «про залучення на службу місії осіб», що складався з одинадцяти пунктів.

У п. 2. зазначалося, що бажано залучати викладачів духовних семінарій з кафедри «Історії і виявлення розколу й сектанства» до місіонерських подорожей по парафіях, у яких є сектанти, де б вони (викладачі) разом з вихованцями старших класів вели, під своїм керівництвом і за згодою місцевого парафіяльного місіонера, бесіди з тими людьми. За цю роботу викладачам платили б із місцевих коштів, на розсуд парафіяльних з'їздів і за рішенням парафіяльної влади. Цей пункт, після аргументованого заперечення викладача Подільської духовної семінарії Киржацького, було відправлено на доопрацювання.

У п. 8 було запропоновано заходи для осіб, які бажали отримати спеціальну місіонерську підготовку, а саме: підсилити викладання «історії і виявлення розколу й сектанства» шляхом збільшення кількості уроків і, по можливості, практичними бесідами з інакомислячими під керівництвом викладача. Крім того, для підготовки повітових місіонерів і парафіяльних пастирів-місіонерів бажано відкриття в деяких семінаріях додаткового 7 класу, у якому напрями й тематика викладання включала

питання протидії: у північних регіонах – розколу, а в західних регіонах – латинства та протестантства.

Ще один дієвий метод підготовки місіонерів, за словами доповідача з'їзду, – відкриття пастирсько-місіонерських шкіл. У духовних академіях пропонувалося посилити викладання предмету «розкол і сектантство», аж до створення окремих кафедр, а в перспективі відкрити на півдні або південному заході Російської імперії п'ятої спеціальної місіонерської духовної академії [10, с. 1447–1448]. Цей пункт викликав бурхливі дебати, у ході яких простежується історія питань, що пов'язані з відкриттям спеціальних місіонерських шкіл. Наприклад, прот. Іоанн Восторгов нагадав, що ідея спеціального вищого місіонерського учбового закладу для справ зовнішньої місії належала ще в середині 50-х років XIX ст. митрополиту Григорію (Постнікову), під керівництвом якого були напрацьовані Програма і Статут школи, але проект не був реалізований. Ще один нереалізований проект відкриття при Покровському монастирі в Москві місіонерського інституту, який мав би два факультети, – місія проти мусульман і місія проти буддистів.

У дискусіях учасники з'їзду активно підтримували створення кафедри «Сектантство» в духовних академіях: «Кафедра сектантства в академії створить таку неупереджену наукову розробку матеріалів по сектантству, якою будуть користуватися і в справі викладання в семінаріях, і в справі місіонерства» [10, с. 1451]. Цікава думка професора М.І. Івановського, який зауважив, що доречно розподілити навчання за округами: Московська духовна академія має спеціалізацію зі старообрядництва, а Київська та Казанська академії – за іншими напрямками; або поділити запропоновану кафедру на дві (одна займається старообрядництвом, друга – сектантством та інослав'ям) [10, с. 1452]. Також була висловлена думка про створення середніх учбових місіонерських шкіл, які були б розташовані в регіонах і мали свої напрями: у Києво-Печерській лаврі – протисектантський, у Почаївській лаврі – протикато-

лицький, у Москві – протирозкольницький, в Казані – протиязичницький та протимусульманський [10, с. 1455].

Один з пунктів ще однієї доповіді пропонував при монастирях відкривати місіонерські школи й курси. Особливо це стосувалося західних регіонів країни, де необхідно було вести протикатолицьку й протипротестантську місіонерську роботу.

Заслужують на увагу також доповіді V комісії (питання церковного навчання і боротьби з атеїстичними вченнями), зроблені місіонером Катеринославської парафії ієреєм Н. Назаревським і прот. Іоанном Восторговим. У доповідях описано методи морального й релігійного навчання і катехизаторської роботи парафіяльних священиків [10, с. 1460–1477].

У викладенні рішень IV комісії (протикатолицької та протипротестантської) мовилося про те, що варто залучити до роботи на кафедрі гомілетики в духовних семінаріях кращих проповідників, які б обиралися зі священнослужителів, що перебувають на парафіяльній службі [11, с. 1527].

III комісія (протисектантська) у боротьбі з розповсюдженням баптизму запропонувала ввести в програму парафіяльних жіночих училищ місіонерські предмети [12, с. 1642]. Основний засіб боротьби із сектами, на думку членів з'їзду, – посилення церковного навчання, завдяки чому в семінаріях мають готувати не теоретиків проповіді, а кращих проповідників [18]. У цих самих духовних школах пропонували ввести курс «Розгляд і спростування соціалізму» [4, с. 282]. Не було забуто і світську школу, де особливу увагу мало бути приділено викладанню Закону Божого. При цьому детально мали би вивчати саме ті розділи віровчення, що їх заперечували сектанти [2, с. 498].

Багато рішень IV Всеросійського місіонерського з'їзду в Києві, які стосуються створення справи місії, були законодавчо підтверджені Св. Синодом на осінній сесії 1908 року. У цілому Св. Синод відзначив необхідність покращення викладання в духовних школах наук, що ознайомлюють зі

станом старообрядництва й сектантства та їх викриттям [2, с. 500]. Для виконання постанов з'їзду практично в усіх семінаріях було введено спеціальний курс – «Розгляд і спростування соціалізму» [14].

Таким чином, діяльність зазначеного з'їзду свідчить про програмну й активну участь духовних учбових закладів у православному місіонерському русі, який отри-

мав у зазначений історичний період якісно нові грані свого розвитку. Крім того, активно складалася науково-організаційна система підготовки кадрів із кращих вихованців духовних учбових закладів, які абсолютно свідомо ставали на нелегкий шлях місіонерського служіння і були готові працювати в різноманітних специфічних умовах того чи іншого регіону Російської імперії.

Література

1. Вестник Европы. – 1908. – Т. 253. – № 9.
2. *Ефремов А.Б.* Очерки по истории миссионерства Русской Православной Церкви. – М., 2007.
3. *Колман Х.* Ересь и сектантство: IV Всероссийский миссионерский съезд и проблема культурного влияния в России после 1905 г. // Православная община. – 1996. – № 31 (1).
4. Мероприятия Св. Синода по делам миссии. Определением Св. Синода от 4–9 июня 1909 г. в семинарский курс нравственного богословия была введена тема «Разбор и опровержение социализма» // Миссионерское обозрение. – 1912. – № 1–6.
5. Миссионерское обозрение. – 1908. – № 5.
6. Московский еженедельник. – 1908. – № 29.
7. Обзор деятельности Ведомства православного исповедания за время царствования императора Александра III. – СПб., 1901.
8. Определение Св. Синода от 30 апреля – 1 мая 1908 г. № 2898, о созыве всероссийского миссионерского съезда // Миссионерское обозрение. – 1908. – № 5.
9. Прибавление к Церковным ведомостям. – 1908. – № 29.
10. Прибавление к Церковным ведомостям. – 1908. – № 31.
11. Прибавление к Церковным ведомостям. – 1908. – № 33.
12. Прибавление к Церковным ведомостям. – 1908. – № 34.
13. *Путро А.И.* К вопросу о миссионерской деятельности Киевской Духовной Академии (вторая половина XIX века) // Труды КДА. – 2009. – № 11.
14. Ректор МДА примет участие в IV Загальноцерковному з'їзді парафіяльних місіонерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mpda.ru/missioner/events/text/304784.html?print=1>.
15. *Скворцов В.М.* Миссионерский спутник. – СПб., 1902.
16. *Скворцов В.М.* Деяния Третьего Всероссийского миссионерского съезда в Казани. – К., 1897.
17. *Щербина М.* Свящ. Миссионерские съезды Русской Православной Церкви конца XIX – начала XX вв. II Всероссийский миссионерский съезд в г. Москве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.missia-udm.ru/missionery/o-missii/352-missionerskie-siezdy-rysskoi-pravoslavnoi-cerkvi-konca-xix-nachala-xx-vv?start=3>.
18. *Щербина М.* Свящ. Миссионерские съезды Русской Православной Церкви конца XIX – начала XX вв. II Всероссийский миссионерский съезд в г. Москве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.missia-udm.ru/missionery/o-missii/352-missionerskie-siezdy-rysskoi-pravoslavnoi-cerkvi-konca-xix-nachala-xx-vv?start=4>.